

NOVE NAJDBE IZ PTUJA

Rudolf Bratanič

1. Fragment pokrovca pepelnice

5. maja leta 1952 sem izvedel, da so v proštiji, Slovenski trg št. 6, v bivši mlekarni levo od vhoda pri kopanju kleti našil rimski kamen z napisom. Takoj sem dal kamen prepeljati v Mestni muzej, kjer je zdaj v novem lapidariju, inv. št. 612. To je fragment pokrovca pepelnice (Aschenkiste).

D(is) P(ublius) FL(avius) VA[lerius M(anibus)]
CONIVGI...

[pientissimae ali bene merenti ali podobno]
v 2. vrsti I, V, N v ligaturi

Božanskim dušam Publij Flavij Valerij (je posvetil spomenik svoji) ženi... Ostalo manjka. Črke sodijo v 3. stoletje. Fragment je dolg spodaj 0,405, zgoraj 0,28, širok 0,29, visok 0,22 m. Ohranjeni del profiliranega napisnega polja je visok 0,115 m. D je visok 0,05, ostale črke 1. in 2. vrste so visoke 0,05 m.

Znano je, da je bil ta del sedanjega Ptuja izven rimske Poetovione in da je po Prešernovi ulici in Slovenskem trgu vodila rimska cesta s številnimi grobovi.

V decembru 1952. leta je Osojnikova zadruga globoko orala na vzhodnem pobočju Panoramskega hriba. Podpisani je sicer imel pri tem svoje pomisleke, toda Zavod za spomeniško varstvo je izdal dovoljenje za preoravanje, ker je imenovana zadruga obljubila, da bo orala le trideset centimetrov globoko. Pri oranju s traktorjem so izorali precej predmetov. Razen fragmentov terrae sigillatae (po izdelavi verjetno Rheinzabern, primerjaj G. Juhasz, Die Sigillaten von Brigetio, str. 190, sliki XV 2 in XXIII 6, Dissertationes Pannonicae Series 2, No. 3), koščenih igel, bronaste zapestnice, bronastega kirurškega instrumenta, železnega okovja, oljenke iz 1. ali 2. stoletja na dva plamena (prim. Dora Ivanyi, Die pannonischen Lampen, str. 16, slika LIV 2, Dissertationes Pannonicae, Series 2, No. 2) in keramičnih fragmentov smo našli po oranju tudi dva podstavka stebrov, ki še zdaj ležita deloma pod zemljo, hipokavstne opeke, opeke z žigom tvrdke: C. IVL. AGILIS, L. OCT, M. I. F, I V A R O M. Vidijo se tudi številni kamni, verjetno ostanki temelja stavb. Najpomembnejša predmeta pa sta fragmentirana plošča z grškim napisom in fragment polstebra z latinskim napisom in reliefom.

2. Fragmentirana plošča z grškim napisom

[... ἔχεας ἐσθλὸν τὸ χρίστια/νικὸν αἶμα...]

[... δέξει/θεσπεσίην αἰ/σαν...]

[... προσδέξονταισε]... ν(?)ἀμσιβαλόντες/ἄγιοι...]

[...] εὐσεβέστα τα [...]

5 [εἰς] οὐράνιον πόλον ἀν/όν...]

[...] εὐμενέων [ν]αι/ειῶν...]

ῥῆσ νε ἰλφ δοῖα ν [...]

τς

τῶνδ: [μαρτύρων]

Plošča je široka 0,75, visoka 0,705, debela 0,09 do 0,15 m. Profilirani spodnji rob je širok 0,14 m. Črke je izdoblja precej nespretna roka, ker so neenake. Od prve ohranjene vrste do šeste so črke visoke 0,033 do 0,035 m. v 7. in 8. vrsti, torej ob koncu, pa so namenoma večje, in to 0,05 m. Po obliki črk sodi napis v četrto stoletje. Plošča je iz pohorskega marmora. V napisu je tudi nekaj pravopisnih in slovniških napak. V 1. vrsti je pisano α namesto χ ; v 2. vrsti *θεσπεσίην* namesto *αν*; v 4. vrsti *εὐσεβήσταγα* namesto *εὐσεβέστατα*; v 6. vrsti manjka *ν* pred *αι*; v 7. vrsti je pisano *ιε* namesto *εν* in *δοσα* namesto *δοῖα*; v 8. vrsti se nadaljuje *βησ* iz 7. vrste v *βήσῃς*, a bi moralo biti *βήσει*. Napis je vsekakor starokrščanski. Poskusil sem ga dopolniti. Dopolnjen bi se prevod glasil takole:

Prelil si plemenito krščansko kri,

dosegel boš veličastno usodo,

dočakali te bodo objemajoči te svetniki

najpobožnejše,

stopil boš v nebesa

milostnih prebivalcev

v blaženi slavi teh mučnikov

Profesor Fr. Alič predlaga sledečo dopolnitev in ustrezajoči prevod:

[... ἐσθλὸς] τὸ χριστιαν[ικὸν σῶμα ...]
 [...] θεοσεβὴ καὶ [...]
 [...] οὐν ἀμφὶ βαλόντες [...]
 [...] εὐσεβέστατα [...]
 [...] οὐράνιον πόλιν αὐτ[ῶ]ν [...]
 [...] εὐμενέων αἰ[αν] [...]
 [...] βῆσιν νε[κρ] ? ἔλ[λ]οσαν [...]
 ἡς τῶνδε ?

Blago krščansko truplo, po božjem sklepu tu ležeče, so kar najbolj vestno zagnili in mu dali bogovi nebesa, bivališče blaženih...

Profesor Alič smatra besede ΒΗΣ ΝΕ

ΗΣ ΤΩΝΔΕ

7. in 8. vrste za nerešljive in kakršno koli rešitev za problematično.

Aličeva in moja dopolnitev in razlaga sta seveda le subjektivni. Zelo bi me veselilo, če bi še drugi, odločilnejši strokovnjaki izrazili o tej zadevi svoje mnenje. Inv. št. 616.

Žal ni imena pokojnika, toda iz sloga napisa se da sklepati, da se napis nanaša na mučenika ali pa na cerkvenega dostojanstvenika. Morala je to biti splošno znana in priljubljena oseba. V Ptujju bi se moglo pomisliti na Viktorina, ki je po cerkveni tradiciji 2. novembra 303. ali 304. leta padel kot žrtev Dioklecijanovega preganjanja. Po izročilu je Viktorin prišel v Ptuj iz grških krajev in je bolj govoril grški kakor latinski. Dasi je bila v začetku

krščanstva grščina uradni jezik krščanske cerkve, sta vendar bila v četrtem stoletju vsaj v zahodnih krajih, to je v romaniziranih provincah, oba jezika že enakovpravna. Napis se v naših krajih lahko nanaša samo na grškega duhovnika, v Ptuj na primer na Viktorina.

Ta napis ni mogel ležati osamel na Panoramskem hribu, temveč je morala tam stati tudi starokrščanska cerkev. Zanimivo je, da je to, kolikor mi je znano, prvi starokrščanski napis v grščini v Sloveniji.

3. Fragment votivnega oltarja z napisom

V I C T O
R I A E
A V G (ustae) · S A A C (rum)
C (aius) · C A S S I
5 V S
S I L V E S T E R
V E T (eranus) · L E G (ionis) · IIII
F I I (aviae) · f e l I C I S
[pro salut] E
10 [sua suorum
que omnium
v (otum) s (olvit) l (ibens) m (erito)]
ali pa: [pro salute Auggustorum]
n (ostrorum) ·] ali podobno,

posvečen sijajni zmagi. Gaj Kasij Silvester, veteran četrte Flavijeve srečne legije, je po obljubi prostovoljno postavil oltar za svoj blagor in blagor svoj (ali pa: za blagor naših cesarjev) ali podobno.

V 8. vrsti se vidi začetek črke L besede F(laviae), v 9. vrsti pri koncu pa zgornji del črke E. Črke so v prvi vrsti visoke 0,02, v 2., 3. in 4. vrsti 0,017, v 5. vrsti 0,019, v 6. in 8. vrsti 0,017, v 7. vrsti 0,016 m. T v 6. vrsti je visok 0,025 m.

Ohranjeni del profiliranega napisnega polja je visok 0,26, širok 0,139 m. Žal manjka spodnji del napisa in reliefov. Po črkah sodi napis v začetek tretjega stoletja. To se popolnoma strinja z zgodovinskimi podatki o III. legiji. To legijo je ustanovil Vespazijan (69–79 n. e.). Najprej je bila v Dalmaciji (Patsch, Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien u. d. Herzegovina VII, 1900., str. 79 s.). Pod Domicijanom je okoli leta 86. prišla v Zgornjo Mezijo (Moesia Superior), v Viminacium ali Singidunum; pozneje je bila v Singidunumu. Iz tega mesta je pod Markom Avrelijem prišla v Aquincum. Ta Gaj Kassij Silvester se je po doslužnem vojaškem roku verjetno naselil v Poetovionu. Zanimivo je, da imamo od istega veterana še en ptujski napis, CIL III 4056, ki so ga našli blizu dominikanskega samostana (sedanjega muzeja). Za III. legijo vidi P W R E Legio str. 1540 ss.

Levo in desno od napisnega polja je vdolben v profiliranem, 0,147 m širokem in 0,25 m visokem polju relief Viktorije, po tipu grške Nike. Na levi

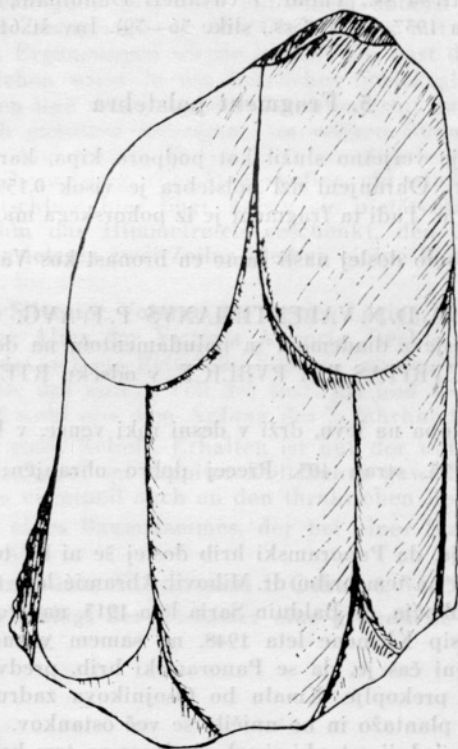
strani je relief do kolka dobro ohranjen, na desni strani pa je malone polovica odbita. Krilata boginja drži na levi strani v desni roki palmo, v levi venec, oboje znak zmage. Na desni strani drži venec v desni roki, leva roka manjka. Zgornji del telesa je gol, spodnjega pa, kolikor je ohranjen, pokriva obleka od kolka navzdol. Noge manjkajo.

Ohranjeni del oltarja, ki ima obliko polstebra, je visok 0,50 m, zgornji premer je 0,39 m. Zgornji profilirani del nad napisnim poljem je visok 0,186 m. Prednja stran je precej odbita, kar dokazuje, da je kamen bil v sekundarni uporabi. Spomenik je iz pohorskega marmora. Inv. št. 619.

4. Fragment reliefa

Ohranjen je samo majhen del zgornjega polja in malo večji del spodnjega polja. V zgornjem polju se jasno vidi goveji parkelj in desno od njega deblo ali oltar ali steber. V spodnjem polju, ki je z ozko, 1,6 cm široko progo oddeljeno od zgornjega, vidimo psa, ki teče na desno. Relief je širok 0,245, visok 0,149, debel 0,016 do 0,042 m; je tudi iz pohorskega marmora. Iz teh bornih ostankov je težko sklepati, kaj naj predstavlja relief. Po govejem

parklju bi mislil na Mitrov kult ali pa je predstavljen Iuppiter Dolichenus. Ta kult se je razširil iz Sirije v malone vse province rimskega cesarstva. Sledove tega kulta najdemo v obeh Panonijah, v Noriku, Dalmaciji, Meziji, Daciji itd. Da je Iuppiter Optimus Maximus imel svoje svetišče na Panoramskem hribu, dokazuje veliko število najdb.

Ta fragment se da tudi drugače tolmačiti. Pes bi nas mogel spomniti na Trakijskega konjenika. Pred konjenikom stoji včasih drevo ali pa oltar. Pod konjem dostikrat pes podi merjasca; redkeje se pojavlja lev, ki trga bika. (Prim. Kazarov, *Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien*, *Dissertationes Pannonicae*, Ser. II, fasc. 14, Budapest 1938, str. 92, št. 452, slika 245; str. 151, št. 750, slika 361; str. 138, št. 780, slika 391.) V zvezi s tem tolmačenjem reliefa bi omenil to, da je bila Ala I. Thracum vsaj nekaj časa v Ptuj (Arheološki vestnik II/1 1951, str. 51 ss.). Tu je treba tudi omeniti, da je M. Abramić leta 1911 našel na Panoramskem hribu relief, ki ga imenuje kabirski (Abramić, *Poetovio*, str. 156, št. 210, sl. 109); *Oesterr. Jahreshefte* 1914, Bibl. str. 94 ss., Tudor, *I cavalieri Danubiani*, *Ephemeris Dacorumana* VII, Roma 1937, str. 137 ss., slike 56—59). Inv. št. 617.

5. Fragment polstebra

Ta fragment je verjetno služil kot podpora kipa, kar se more v grški plastiki često najti. Ohranjeni del polstebra je visok 0,159, večji premer je 0,095, manjši 0,056 m. Tudi ta fragment je iz pohorskega marmora. Inv. št. 620.

6. Od novcev smo doslej našli samo en bronast kos Valentinijana I. (364 do 375):

A. D. N. VALENTINIANVS P. F. AVG.

Doprse z diademom in paludamentom na desno.

R. SECVRITAS REI PVBLICE, v odseku RTERTIA

Viktorija stopa na levo, drži v desni roki venec, v levi palmo.

Cohen 1, VI, št. 55, stran 405. Precej dobro ohranjen; velikost 19 mm, inv. št. 3350.

Velika škoda je, da Panoramski hrib doslej še ni bil temeljito preiskan; do danes so kopali na tem hribu dr. Mihovil Abramić leta 1911. na spodnjem delu vzhodnega pobočja, dr. Balduin Saria leta 1915. na zgornjem delu istega pobočja in dr. Josip Klemenc leta 1948. na samem vrhu pri vodovodnem rezervoarju. Skrajni čas je, da se Panoramski hrib, predvsem vzhodno pobočje sistematsko prekoplje. Kmalu bo Osojnikova zadruga začela kopati jame za breskovo plantažo in bo uničila še več ostankov. Na ta način bodo za vedno propadli zadnji ostanki rimske kulture na tem hribu. Mestni muzej v Ptuj žal nima denarnih sredstev za izkopavanje.

ZUSAMMENFASSUNG

Neue Funde aus Ptuj

Der Verfasser berichtet über die neusten Funde aus Poetovio:

1. Im Mai 1952 wurde beim Umbau der Milchkammer in der Probstei ein stark fragmentierter Aschenkistendeckel mit Inschrift gefunden. Die Inschrift dürfte wohl aus dem 3. Jahrhundert stammen.

Beim Pflügen auf dem Osthang des Panoramaberges kamen ausser einigen Kleinfunden auch zwei Inschriften, eine griechische und eine römische, zutage. Gepflügt wurde im Dezember 1952.

2. Die auf den ersten Blick als frühchristliche Inschrift aus dem 4. Jahrhundert erkennbare Platte ist stark beschädigt. Es fehlen wesentliche Teile, so dass eine Ergänzung beträchtlich erschwert ist. Der Verfasser versucht eine Ergänzung und bringt die Inschrift eventuell mit dem Bischof und Märtyrer Victorinus, der am 2. November 303 oder 304 als Opfer der diokletianischen Verfolgung fiel, oder mit einem andern hohen kirchlichen Würdenträger in Zusammenhang. Die Übersetzung mit den vom Verfasser vorgeschlagenen Ergänzungen würde lauten: Du hast das christliche Blut vergossen; erreichen wirst du ein herrliches Schicksal; dich werden die Heiligen erwarten und umarmen, auf das frommste; du wirst eingehen in das Himmelreich gnädiger Bewohner, im seligen Ruhm dieser Märtyrer. Professor Franc Alič schlägt die im Text angeführte Ergänzung und die entsprechende Übersetzung vor: Den sanften christlichen Leichnam, der nach Gottes Ratschluss hier liegt, haben sie pietätvoll beerdigt und die Götter haben ihm das Himmelreich geschenkt, den Aufenthaltsort der Seligen... In den letzten zwei Zeilen bleiben einige Worte als unverständlich unübersetzt.

3. C. Cassius Silvester, Veteran der vierten Legion, der Flavischen glücklichen, weihet den Altar der Victoria Augusta. Rechts und links vom Inschriftfeld befindet sich ein Relief der Victoria mit den üblichen Attributen, Kranz und Palme; der untere Teil der Inschrift und des Reliefs fehlt. Die Inschrift stammt wohl aus dem Anfang des 3. Jahrhunderts.

4. Fragment eines Reliefs. Erhalten ist nur der untere Teil. Der Verfasser meint, das Relief sei Iuppiter Dolichenus geweiht gewesen. Wegen des Hundes wäre eventuell auch an den thrakischen Reitergott zu denken.

5. Fragment eines Baumstammes, der bei einer Statue als Stütze gedient haben könnte.

6. Eine Bronzemünze Valentinians I. Cohen 1, VI, 55, Seite 405.

Zum Schluss schlägt der Verfasser eine gründliche Untersuchung des Panoramaberges vor.